УДК 343.3(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2026/3.4

Луценко Ю.В.
https://orcid.org/0000-0002-8731-2941
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ, ДОКТРИНАЛЬНИЙ ТА СУДОВО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ (СТ.СТ. 109–114-2 КК УКРАЇНИ)

Дослідження присвячено комплексному аналізу еволюції інституту кримінально-правової охорони основ національної безпеки України в історико-правовому, доктринальному та судово-практичному вимірах. Основну увагу зосереджено на історичному шляху формування та трансформації нормативного масиву Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (ст.ст. 109–114-2), який зазнав найінтенсивніших змін за весь час існування вітчизняного кримінального права.

У праці висвітлено історичні передумови, витоки та поетапний розвиток норм вітчизняного кримінального законодавства, спрямованого на захист суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу України. Простежено, як під впливом історичних подій, збройних конфліктів та зовнішньої агресії кримінально-правова охорона перетворилася з теоретичної категорії на фундаментальний інструмент захисту держави. На основі історико-правового аналізу показано адаптацію законодавства до змін формату ведення бойових дій – від класичних воєнних загроз до гібридної та конвенційної війни.

Окремий акцент зроблено на хронологічній динаміці криміналізації нових суспільно небезпечних діянь в умовах воєнного стану. Досліджено історичні причини та нормативний процес імплементації норм про колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України), пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України) та несанкціоноване поширення військово-значущої інформації (ст. 114-2 КК України). Розкрито співвідношення традиційних складів злочинів (державна зрада, шпигунство, диверсія) із новішими правовими формаціями.

Проаналізовано трансформацію судово-слідчої практики, специфіку розслідування злочинів in absentia, оцінку електронних доказів і взаємодію вітчизняного права з міжнародним гуманітарним правом в умовах тимчасової окупації територій.

Особливу увагу приділено практичним та теоретичним проблемам розмежування суміжних складів злочинів (зокрема, ст. 111 та ст. 111-1; ч. 4 ст. 111-1 та ч. 1 ст. 111-2; ст. 111 та ст. 114-2 КК України). Проаналізовано судово-слідчу практику за 2024–2025 роки та виявлено низку нормативних колізій і законодавчих прогалин. Зокрема, висвітлено проблеми дотримання принципу правової визначеності (lex certa), особливості застосування покарань за ч. 1–2 ст. 111-1 КК України щодо неповнолітніх, конфлікт норм із трудовим законодавством, а також розмежування інформаційної та господарської діяльності на користь ворога.

За результатами дослідження обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання, усунення юридичної невизначеності та синхронізації норм КК України.

Ключові слова: *національна безпека, воєнний стан, збройний конфлікт, обороноздатності, Збройні Сили України, злочини проти основ національної безпеки, кримінально-правова охорона, державна зрада, шпигунство, диверсія, колабораційна/сепаратиська діяльність, пособництво державі-агресору, несанкціоноване поширення військово-значущої інформації, тимчасово окупована територія, державний суверенітет, територіальна цілісність, кваліфікація злочинів, судово-слідча практика, досудове розслідування, електронні докази, міжнародне гуманітарне право, гібридна/конвенційна війна*

© Луценко Ю.В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Захист суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу перетворився з теоретичної правової категорії на фундаментальну умову збереження української державності. Динаміка сучасних воєнних загроз вимагає постійної адаптації правових механізмів під нові форми гібридної та конвенційної війни, де кримінально-правова охорона стає ключовим інструментарієм захисту національних інтересів.

Законодавчий масив Розділу І Особливої частини КК України (ст.ст. 109–114-2) зазнав найінтенсивніших трансформацій за весь час існування вітчизняного кримінального права. Стрімка криміналізація нових суспільно небезпечних діянь – колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України) та несанкціонованого поширення військовозначущої інформації (ст. 114-2 КК України) – відбувалася у прискореному режимі. Це формує нагальну потребу дослідити історико-правовий вектор розвитку цих норм для розуміння системної логіки та послідовності дій законодавця [11, с. 87–88; 19, с. 109–112].

Доктринальний вимір дослідження відкриває комплексну проблему дотримання принципу правової визначеності *(lex certa)* та системності кримінального закону. У вітчизняній науці кримінального права тривають гострі дискусії щодо розмежування суміжних складів злочинів, зокрема державної зради, колабораціонізму та пособництва державі-агресору. Відсутність єдиних наукових підходів до визначення їхнього безпосереднього об'єкта та межі правомірної й протиправної поведінки призводить до конкуренції норм і колізій у кваліфікації.

На рівні судової та слідчої практики виникли безпрецедентні за масштабом виклики, які потребують ґрунтовного узагальнення. Практика досудового розслідування та судового розгляду справ зіштовхнулася з проблемами збору доказів на тимчасово окупованих територіях, встановлення суб'єктивної сторони злочинів (зокрема, мотиву та добровільності дій), а також із неоднозначністю правозастосовних підходів у різних регіонах. Крім того, існує гостра потреба в узгодженні національного кримінального законодавства з нормами міжнародного гуманітарного права [16, с 122; 20, с. 122–123].

Осмислення еволюції інституту кримінально-правової охорони основ національної безпеки у хронологічному розрізі дозволяє виявити закономірності зміщення пріоритетів державної політики у цій сфері. Аналіз шляху від пострадянської правової моделі через трансформації 2014 року до сучасних воєнних реалій дає змогу оцінити ефективність ухвалених законодавчих новел та застерегти від помилок при подальшому реформуванні кримінального законодавства.

Таким чином, комплексне поєднання історико-правового, доктринального та судово-практичного аналізу норм ст.ст. 109–114-2 КК України є затребуваним як для історії, юридичної науки, так і для практичної діяльності [5, с. 87–95; 12, с. 32–38].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування інституту кримінально-правового захисту суверенітету та державних засад України є невід'ємною складовою багатовікового процесу вітчизняного державотворення. На кожному історичному зламі суспільно-політичних трансформацій нормативне закріплення та концептуальне осмислення охорони національної безпеки нашої держави змінювалися відповідно до умов епохи. Фундаментальний внесок у дослідження цієї еволюції, доктринальних джерел та судової практики зробила плеяда видатних українських правознавців, серед яких В. І. Борисов, Л. М. Демидова, В. О. Навроцький, Д. О. Олєйніков, М. І. Панов, О. С. Попович, М. І. Хавронюк, Р. Л. Чорний, О. А. Чуваков та інші.

Водночас новітній період, ознаменований збройною агресією РФ проти України, став новим епохальним викликом для всієї правової системи. Це зумовлює необхідність поглибленого історико-правового переосмислення того, як інститут кримінально-правової охорони основ національної безпеки України адаптується до екзистенційних загроз державній незалежності в умовах сучасної війни.

Постановка завдання. Метою статті є ретроспективний аналіз еволюції інституту кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (ст.ст. 109–114-2 КК України) крізь призму трансформації історичних викликів суверенітету – від пострадянської правової моделі до умов повномасштабного воєнного стану – з метою оцінки системної логіки новітніх законодавчих змін та визначення орієнтирів подальшого реформування.

Виклад основного матеріалу. Комплексне розкриття окресленої проблематики вимагає послідовного дослідження інституту кримінально-правової охорони основ національної безпеки України через призму трьох взаємопов'язаних вимірів: історико-правового (генеза та еволюція нормативно-правових актів), доктринального (теоретико-кваліфікаційні колізії) та

судово-практичного (специфіка правозастосування в умовах воєнного стану). З огляду на це, першочерговим завданням нашої розвідки є з'ясування закономірностей історичної трансформації статей 109–114-2 КК України під впливом динаміки воєнних загроз [18, с. 76–79].

1. Генезис та еволюційні етапи формування законодавства про злочини проти основ національної безпеки України

Трансформація кримінально-правової охорони основ національної безпеки України відображає тривалий процес утвердження її державного суверенітету, відновлення історичної справедливості та адаптації кримінального закону до нових форм воєнних і гібридних загроз. Із прийняттям Кримінального кодексу України 2001 року доктрина кримінального права остаточно відмовилася від радянського конструкту «особливо небезпечних державних злочинів», змістивши вектор правової охорони на захист незалежності, конституційного ладу, недоторканності кордонів та оборонного потенціалу суверенної Української Держави [10, с. 147; 30].

Формування системи нормативно-правововых приписів Розділу I Особливої частини КК України пройшло три основні історико-правові етапи.

Перший етап (2001–2014 роки) визначається як класичний або кодифікаційний. У цей період Розділ I Особливої частини КК України містив базовий корпус норм, охоплюючи статті 109, 110, 111, 112, 113 та 114-1. Вони призначалися для нейтралізації традиційних загроз мирного часу, таких як спроби насильницького повалення влади, класичне шпигунство на користь іноземних розвідувальних органів або посягання на життя вищих посадових осіб [30]. Законодавча техніка того часу орієнтувалася на відносно статичні моделі викликів національній безпеці [8, с. 97–100].

Другий етап (2014–2021 роки) став безпосередньою реакцією на початок російської гібридної агресії, окупацію Автономної Республіки Крим та розв'язання збройного конфлікту на сході України. Виявилося, що традиційні склади злочинів не повною мірою охоплюють специфічні засоби гібридної війни – зокрема, приховане ресурсно-фінансове забезпечення сепаратистських виявів та цілеспрямоване ускладнення діяльності Збройних Сил України. Реагуючи на ці виклики, законодавчий орган доповнив КК України статтею 110-2 щодо криміналізації фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або зміни меж території України, а також статтею 114-1, яка встановила відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період.

Третій етап (з березня 2022 року по теперішній час) являє собою повномасштабну трансформацію законодавства в умовах відсічі збройній агресії Російської Федерації [28]. Масштабна окупація частин території України та залучення окремих осіб до співпраці з окупаційними структурами викрили потребу у створенні спеціальних кримінально-правових інструментів. Законом України від 3 березня 2022 року Розділ I Особливої частини КК України було доповнено статтею 111-1 («Колабораційна діяльність») та статтею 111-2 («Пособництво державі-агресору») [28]. Одночасно криміналізовано посилену відповідальність за державну зраду в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК України) та запроваджено статтю 114-2 КК України, яка передбачила покарання за несанкціоноване поширення критичної інформації про переміщення озброєння та дислокацію українських військових формувань [6, с. 119–120; 13, с. 10–15; 15, с. 50; 31].

2. Догматико-правова характеристика складів кримінальних правопорушень (ст.ст. 109–114-2 КК України)

Родовим об'єктом злочинів, передбачених Розділом I Особливої частини КК України, виступають суспільні відносини, які забезпечують національну безпеку України у її ключових вимірах: політологічному, територіальному, обороноздатному, економічному та інформаційному [30].

Охорона політичних та конституційних основ держави забезпечується статтею 109 КК України, яка зазіхає на порядок формування й функціонування законних органів влади. Об'єктивна сторона цього правопорушення виражається у діях, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також у змові про вчинення таких дій (ч. 1 ст. 109). Частинами 2 та 3 даної статті криміналізовано публічні заклики до зазначених дій та розповсюдження матеріалів із відповідними закликами. З суб'єктивної сторони даний злочин вимагає наявності виключно прямого умислові та обов'язкової спеціальної мети – насильницької зміни конституційного устрою [30; 14, с. 132–135].

Територіальна недоторканність держави перебуває під захистом статті 110 КК України. Об'єктивна сторона включає умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, або публічні

заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до таких дій. Кваліфіковані склади (ч. 2 та ч. 3 ст. 110 КК України) охоплюють діяння, вчинені представниками влади, або за попередньою змовою групою осіб, або такі, що призвели до загибелі людей чи інших тяжких наслідків [9, с. 153–197].

З метою блокування каналів забезпечення сепаратизму та протиправної зміни кордонів застосовується стаття 110-2 КК України. Вона криміналізує надання або збір будь-яких активів, майна, а також здійснення фінансових операцій для забезпечення дій, передбачених статтями 109 чи 110 КК України. Конструкція складу даного злочину є формальною: правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення дій із збору чи надання ресурсів, незалежно від фактичного настання підривного результату [6, с. 67–90].

Стаття 111 КК України («Державна зрада») посідає центральне місце в системі злочинів проти національної безпеки [4]. Вона характеризується наявністю спеціального суб'єкта – виключно громадянина України, який досяг 16-річного віку [2]. Об'єктивна сторона виражається у трьох альтернативних формах діяння, вчиненого на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності, обороноздатності чи інформаційній безпеці [4]:

1. Перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту [31];

2. Шпигунство, тобто надання іноземній державі чи її представникам відомостей, що становлять державну таємницю, вчинене громадянином України [4];

3. Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [4].

Запроваджена у 2022 році стаття 111-1 КК України («Колабораційна діяльність») являє собою деталізовану норму, що описує 8 частин самостійних складів правопорушень [28]. Вона охоплює широку палітру діянь: від публічного заперечення збройної агресії (ч. 1) та здійснення пропаганди в закладах освіти (ч. 3) до добровільного зайняття посад у незаконних органах влади, правоохоронних чи судових органах (ч.ч. 2, 5, 7), передачі матеріальних ресурсів окупаційним військам або провадження господарської діяльності у взаємодії з агресором (ч. 4) та організації засобів інформаційно-політичного характеру (ч. 6) [31].

Паралельно функціонує стаття 111-2 КК України («Пособництво державі-агресору»), ухвалена для криміналізації послідовної підтримки рішень та дій окупаційної адміністрації або її збройних формувань [28]. Об'єктивна сторона включає добровільний збір, підготовку або передачу матеріальних ресурсів чи майна окупантам [2]. На відміну від колабораційної діяльності, суб'єктом цього злочину може бути не лише громадянин України, а й іноземець або особа без громадянства, за винятком громадян самої держави-агресора [3].

Захист найвищих посадових осіб та керівництва держави реалізується через статтю 112 КК України, яка передбачає відповідальність за посягання на життя (убивство або замах на убивство) Президента України, Голови Верховної Ради, народних депутатів, Прем'єр-міністра, членів Кабінету Міністрів, голів вищих судів, Генерального прокурора та інших керівних діячів у зв'язку з їхньою державною чи громадською діяльністю.

Захист економічного та об'єктово-критичного потенціалу покладено на статтю 113 КК України («Диверсія»). Об'єктивна сторона цього злочину полягає у вчиненні з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння шкоди їхньому здоров'ю, зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення.

Збір та передача державної таємниці іноземними суб'єктами охоплюється статтею 114 КК України («Шпигунство»). Суб'єктом цього злочину є виключно іноземець або особа без громадянства. Якщо аналогічні дії вчиняються громадянином України, кваліфікація здійснюється за нормою про державну зраду (ст. 111 КК).

Охорона оборонного сектору та порядку комплектування військ здійснюється на підставі статті 114-1 КК України, яка карає за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період. Суб'єктивна сторона цього злочину вимагає наявності виключно прямого умислу: особа повинна чітко усвідомлювати, що її дії перешкоджають функціонуванню оборонних структур, і бажати настання відповідних перешкод [27].

Захист оперативно-тактичної інформації забезпечує стаття 114-2 КК України, яка криміналізує несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну (ч. 1), а також про рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань за можливості їх ідентифікації на місцевості в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2). Частина 3 цієї статті передбачає підвищену відповідальність за

вчинення даних дій за попередньою змовою групою осіб, з корисливих мотивів або з метою надання інформації державі-агресору [25; 17, с. 74].

3. Доктринальне розмежування та судово-практичні критерії кваліфікації

Паралельне існування норм зі схожими елементами об›єктивної сторони обумовило виникнення правозастосовних колізій. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (ККС ВС) сформував ряд правових позицій щодо розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень.

У разі співвідношення державної зради (ст. 111 КК України) та колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) норми співвідносяться як загальна та спеціальна [2]. Стаття 111 КК України вимагає обов'язкового доведення прямого умислу та спеціальної мети – завдання шкоди суверенітету, територіальній цілісності чи обороноздатності України. Якщо перехід на біг ворога у період воєнного стану супроводжується реалізацією конкретної форми співпраці (наприклад, зайняттям посади в окупаційних органах влади), діяння підлягає кваліфікації за відповідною частиною спеціальної норми – ст. 111-1 КК України. Проте, якщо діяльність особи має масштабний характер підривної роботи, що виходить за межі конкретних частин ст. 111-1 КК України, вона охоплюється ч. 2 ст. 111 КК України [31].

Аналіз правових позицій щодо розмежування передачі матеріальних ресурсів за ч. 4 ст. 111-1 КК України та пособництва державі-агресору за ч. 1 ст. 111-2 КК України показує важливу роль критерію належності майна. У постанові ККС ВС від 31 липня 2024 року у справі № 646/3927/23 роз'яснено: вирішальне значення має те, кому саме належали матеріальні ресурси, що передавалися. Передача власних матеріальних ресурсів або провадження власної господарської діяльності у взаємодії з окупаційними структурами кваліфікується за ч. 4 ст. 111-1. Натомість передача окупантам чужого майна (майна інших громадян, приватних компаній або комунальної чи державної власності), як і загальне ресурсно-технічне сприяння ворогу без інтеграції в його окупаційну адміністрацію, утворює склад пособництва державі-агресору за ч. 1 ст. 111-2 КК України [23].

При розмежуванні державної зради (ст. 111 КК України) та несанкціонованого поширення інформації військового характеру (ст. 114-2 КК України) ключова розмежувальна лінія проходить по суб'єктивній стороні та наявності доведеного зв'язку з ворожим суб'єктом. Згідно з позицією ККС ВС (постанова від 22 липня 2024 року у справі № 682/2254/22 та справа № 712/10477/22), сам факт публікації або пересилання фото чи відео з переміщенням військової техніки без доведеного контакту чи координації з представниками держави-агресора не може кваліфікуватися як державна зрада і тягне відповідальність виключно за ст. 114-2 КК України. Якщо ж слідство доводить наявність комунікації, отримання завдань або прямої передачі даних спецслужбам ворога з метою завдання шкоди обороноздатності, вчинене охоплюється ст. 111 КК України [25].

4. Судово-статистична динаміка та актуальні колізійні проблеми правозастосування

Правозастосовна практика останніх років показує різке зростання кількості кримінальних проваджень у сфері охорони основ національної безпеки. Запровадження спеціальних норм дозволило розподілити навантаження на слідчі та судові органи, забезпечивши більш точну індивідуалізацію покарання [28].

За даними Державної судової адміністрації та аналітичних узагальнень судової практики, навантаження на судову систему за розглянутими статтями у 2024–2025 роки виражається у наступних показниках.

Так, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, Державної судової адміністрації України та аналітичних звітів платформи «Опендатабот» і міжнародної організації Global Rights Compliance, найбільший обсяг судової практики серед злочинів проти основ національної безпеки припадає на колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України), за якою винесено 3 131 вирок, а у провадженні судів протягом 2024 року перебувало 4 327 справ. За статтею про державну зраду (ст. 111 КК України) судами ухвалено 1 880 вироків при 2 784 справах на розгляді. Протягом 2025 року спостерігалося певне зниження інтенсивності реєстрації нових проваджень за колабораціонізм (1 714 нових справ порівняно з 2 435 у 2024 році), однак загальний масив ухвалених вироків інтенсивно зростав за рахунок фіналізації справ, відкритих у 2022–2024 роках.

Своєю чергою, за виправдовування, визнання правомірною чи заперечення збройної агресії РФ проти України (ст. 436-2 КК України[1]) ухвалено 1 528 вироків, хоча дані про справи

[1] Статтю 436-2 КК України наведено у зв'язку з тим, що вона утворює суміжний склад злочину із ч. 1 та ч. 6 ст. 111-1 КК України в частині кваліфікації інформаційних правопорушень.

у провадженні окремо не виокремлювалися й обліковувалися в межах загальної статистики Розділу XX КК України. За пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України) зафіксовано 724 вироки при непублікованих узагальнених показниках щодо кількості справ у судочинстві. Згідно з офіційною звітністю Офісу Генерального прокурора та Служби безпеки України, у 2025 році ці статті залишалися ключовими у правоохоронній та судовій практиці для притягнення до відповідальності осіб, які вчинили посягання на суверенітет і територіальну цілісність держави [21; 22; 24; 26; 28].

Складна судова практика виявила декілька прогалин та нормативних колізій, які потребують подальшого доктринального розв'язання.

Перша колізія стосується притягнення неповнолітніх осіб до відповідальності за частини 1 та 2 статті 111-1 КК України. Санкції цих частин передбачають покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Проте за загальними правилами кримінального права (ст. 55 та ст. 98 КК України) вказане покарання може застосовуватися до неповнолітніх осіб (у віці від 16 до 18 років) виключно як додаткове. Внаслідок цього виникає ситуація, коли за вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або ч. 2 ст. 111-1 КК України, суд не має нормативної змоги призначити неповнолітньому жодного виду основного покарання, що змушує застосовувати процедуру звільнення від покарання або примусові заходи виховного характеру [29].

Друга проблема пов'язана із розмежуванням господарської діяльності у взаємодії з окупаційною адміністрацією (ч. 4 ст. 111-1 КК України) та станом крайньої необхідності (ст. 39 КК України). На тимчасово окупованих територіях цивільні особи та суб'єкти господарювання нерідко змушені здійснювати комунальні чи торговельні операції під загрозою позбавлення майна чи фізичного насильства. Практика вимагає від органів досудового розслідування чітко розрізняти добровольно обраний колабораціонізм від дій, вчинених для забезпечення життєдіяльності власної родини чи цивільного населення в умовах окупаційного тиску [1].

Третя проблема охоплює процес збирання та легітимації електронних доказів у справах про інформаційну співпрацю з ворогом (ч. 6 ст. 111-1, ст. 114-2 КК України). Доказова база у таких провадженнях базується на матеріалах месенджерів, геокартах, знімках екрана та мережевих логах. Суди вимагають від правоохоронних органів суворого дотримання процедури фіксації цифрових слідів (вилучення первинних носіїв, засвідчення цифрових підписів, перевірка хеш-сум), оскільки недотримання цих вимог призводить до визнання доказів недопустимими [3].

Висновки. Початкова система кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (ст.ст. 109–114-2 КК України) базувалася на застарілій пострадянській концепції, де захист суверенітету мав здебільшого теоретичний характер. Вирішальним історичним зламом став початок російської агресії у 2014 році, який викрив невідповідність класичних норм КК України загрозам гібридного протистояння та запустив процес тривалої трансформації всієї системи. Сучасні воєнні реалії зумовили найінтенсивніший та найстрімкіший період еволюції Розділу I Особливої частини КК України за весь час існування вітчизняного кримінального права.

Унаслідок цієї динамічної еволюції охорона суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу остаточно перетворилася на фундаментальну умову збереження української державності. Оперативна реакція на нові безпекові виклики змусила законодавця формувати нормативні механізми у прискореному режимі, завдяки чому кримінальний закон збагатився новими складами злочинів. Зокрема, було впроваджено норми щодо колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК), пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК) та несанкціонованого поширення військово-значущої інформації (ст. 114-2 КК).

Водночас поспішність реактивного нормотворення в умовах війни створила низку колізій та практичних ускладнень. Серед них чітко виокремлюються проблеми дотримання принципу правової визначеності (*lex certa*), загострення конкуренції між суміжними складами злочинів (зокрема державною зрадою, колабораціонізмом і пособництвом), а також труднощі у розмежуванні правомірної та протиправної поведінки. Практичне правозастосування додатково зіштовхнулося з викликами щодо збору доказів на тимчасово окупованих територіях, визначення мотивів суб'єкта та необхідністю гармонізації національних норм із міжнародним гуманітарним правом.

Осмислення цього історичного шляху – від пострадянської моделі через події 2014 року до сучасної воєнної нормотворчості – має важливе прогностичне значення. Системний аналіз накопиченого досвіду дає змогу об'єктивно оцінити ефективність нових юридичних механізмів та застерегти від повторення помилок під час подальшої реформи кримінального законодавства України.

Список літератури:

1. Доказування злочинів про колаборaційну діяльність: проблемні питання закону. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/.

2. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки та злочинів, пов'язаних із війною. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/uk/czentr-znan/intervyu-z-treneramy/kvalifikacziya-kryminalnyh-pravoporushen-proty-osnov-naczionalnoyi-bezpeky-ta-zlochyniv-povyazanyh-iz-vijnoyu/.

3. Колаборaційна діяльність та пособництво державі-агресору: розмежування кримінальних правопорушень і доказова база. URL: https://court.gov.ua/archive/1298545/.

4. Лозинська К. Злочини проти основ національної безпеки України у вимирі кримінального права. URL: https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/d8fc4562-74a1-47e6-9452-89e02be8c025/content.

5. Луценко Ю. В. Доктринальні положення кримінально-правової політики держави у сфері забезпечення воєнної безпеки України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип*. 138. 2019. С. 84−96. DOI http://dx.doi.org/10.17721/apmv.2018.138.0.

6. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України: монографія. Харків. Право. 2015. 200 с.

7. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму в Україні. Право.ua. 2016. № 1. С. 118–121.

8. Луценко Ю. В. Кримінальні та кримінальні процесуальні аспекти звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, підслідні органам безпеки. Наше право. 2018. № 2. С. 96–104.

9. Луценко Ю. В. Кримінально-правове забезпечення державної безпеки України у воєнній сфері в контексті сучасних викликів та загроз: монографія. Київ: НА СБ України, 2021. 348 с.

10. Луценко Ю. В. Основні складові національної безпеки України в контексті суспільних відносин. Актуальні проблеми захисту національних інтересів України від загроз: тези наук.-практ. конф. (Київ, 26 черв. 2020 р.). Київ : Інститут УДО України КНУ ім. Тараса Шевченка, 2020. С. 146–148.

11. Луценко Ю. В. Поняття та зміст воєнної безпеки України як важливої складової державної політики. Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (Львів, 4–5 квіт. 2019 р.). Львів, 2019. С. 85–90.

12. Луценко Ю. В. Поняття, система та класифікація видів безпеки в контексті міжнародного правопорядку. Соціально-правові студії. 2019. Випуск 4 (6). С. 31–39. DOI 10.32518/2617-4162-2019-4-31-39.

13. Луценко Ю. В. Правові аспекти класифікації злочинів проти воєнної безпеки України, які віднесені до Розділу I Особливої частини КК України (Злочини проти основ національної безпеки України) (Частина 1). Соціально-правові студії. 2020. Випуск 3 (9). С. 8–17. DOI https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-3-8-17.

14. Луценко Ю. В. Правові засади формування та реалізації воєнної політики України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 130−136. URL: https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1736.

15. Луценко Ю. В. Теоретико-правові аспекти воєнної сфери в системі державної безпеки України. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. Випуск 3(32). С. 49–53. DOI https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i3(32).602.

16. Луценко Ю. В. Щодо протидії організованим злочинним угрупованням, які загрожують державній безпеці України. *СБУ в умовах війни в Україні: сучасні реалії та інноваційні стратегії забезпечення національної безпеки*: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 4−5 лип. 2024 р.). Київ: Алерта, 2024. С. 121–124.

17. Луценко Ю. В., Денисенко М. М. Протидія злочинності в умовах воєнного стану: теоретико-правові проблеми. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2022. Випуск 3(44). С. 70–75. DOI https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2022.16.

18. Луценко Ю. В., Мозговий В. В. Генезис розвитку кримінальної відповідальності за державну зраду в Україні. Європейські перспективи. 2016. № 2. С. 75–80.

19. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Щодо окремих напрямів забезпечення державної безпеки в контексті міжнародного правопорядку. Нова архітектура безпекового середовища України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 22 груд. 2022 р.). Харків: Право, 2022. С. 109−113.

20. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В., Горелкіна К. Г. Проблеми протидії кримінальним правопорушенням в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2025. Том 36 (75) № 3. С. 102−110. DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.3/17.

21. Оперативно-статистична інформація щодо досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки. URL: kilky-skilky.info/zlochyny-proty-natsbezpeky-kilkist-kryminalnykh-sprav-za-pereshkodzhannia-zsu-zrosla-na-36/

22. Платформа аналітики відкритих даних – аналітичні зведення та динаміка кримінальних проваджень. URL: https://opendatabot.ua.

23. При розмежування колабораційної діяльності (ч. 4 ст. 111-1 КК) та пособництва державі-агресору (ч. 1 ст. 111-2 КК) має значення, кому належали матеріальні ресурси, що передавалися: в першому випадку це власні ресурси, в другому - інших осіб. (ВС ККС № 646/3927/23 від 31.07.2025 р.). URL: https://protocol.ua/ua/pri_rozmeguvannya_kolaboratsiynoi_diyalnosti_(ch_4_st_111_1_kk)_ta_posobnitstva_dergavi_agresoru_(ch_1_st_111_2_kk)_mae_znachennya_komu_nalegali_materialni_resursi_shcho_peredavalisya_v_pershomu_vipadku_tse_vlasni_resursi_v_drugomu_inshim_osobam_(vs_kks_646_3927_23_vid_31_07_2025_r_)/.

24. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

25. Проблеми кримінальної відповідальності за несанкціоноване поширення військово значущої інформації за ст. 114-2 КК. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/problemi-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-za-nesankcionovane-posirennia-viiskovo-znacushhoyi-informaciyi-za-st-114-2-kk.

26. Статистичні дані ДСАУ щорічна статистична звітність щодо кількості справ, що перебувають у провадженні судів першої та апеляційної інстанцій. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analitychni_tablytsi_shchodo.

27. Стаття 114–1 КК України у фокусі війни: як змінюється зміст і практика застосування. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/stattya-1141-kk-ukrayini-u-fokusi-viyni-yak-zminyuetsya-zmist-i-praktika-zastosuvannya.html.

28. Судова практика у справах про колабораційну діяльність: Загальнонаціональний реєстр судових рішень за 2022–2025 роки. URL: https://globalrightscompliance.org/uk/судова-практика-у-справах-про-колабор/.

29. Хавронюк М. І. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. URL: https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/

30. Характеристика злочинів проти основ національної безпеки: поняття і види. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/law/10429/.

31. Як розмежовувати колабораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1299973/.

Lutsenko Yu.V. EVOLUTION OF THE INSTITUTE OF CRIMINAL LAW PROTECTION OF THE FOUNDATIONS OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE: HISTORICAL-LEGAL, DOCTRINAL, AND JUDICIAL-PRACTICAL ANALYSIS (ARTICLES 109–114-2 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

The study is dedicated to a comprehensive analysis of the evolution of the institute of criminal law protection of the foundations of Ukraine's national security across historical-legal, doctrinal, and judicial-practical dimensions. The primary focus is placed on the historical trajectory of the formation and transformation of the normative body of Section I of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine (Articles 109–114-2), which has undergone the most intensive changes in the entire history of domestic criminal law.

The work highlights the historical background, origins, and phased development of domestic criminal legislation norms aimed at protecting the sovereignty, territorial integrity, and constitutional order of Ukraine. It traces how, under the influence of historical events, armed conflicts, and external aggression, criminal law protection evolved from a theoretical category into a fundamental tool for state defense. Based on a historical-legal analysis, the study demonstrates the adaptation of legislation to changing warfare formats–from classic military threats to hybrid and conventional warfare.

Special emphasis is placed on the chronological dynamics of criminalizing new socially dangerous acts under martial law. The historical causes and normative process of implementing provisions on collaborative activities (Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine), assistance to the aggressor state (Art. 111-2 of the Criminal Code of Ukraine), and unauthorized dissemination of militarily significant information (Art. 114-2 of the Criminal Code of Ukraine) are examined. The interplay between traditional offenses (high treason, espionage, sabotage) and newer legal formations is revealed.

The study analyzes the transformation of judicial and investigative practice, the specifics of investigating crimes in absentia, the evaluation of electronic evidence, and the interaction of domestic law with international humanitarian law under the conditions of temporary occupation of territories.

Particular attention is given to practical and theoretical issues in distinguishing adjacent elements of crimes (specifically, Art. 111 and Art. 111-1; Part 4 of Art. 111-1 and Part 1 of Art. 111-2; Art. 111 and Art. 114-2 of the

Criminal Code of Ukraine). Judicial and investigative practice for 2024–2025 is analyzed, revealing a number of normative conflicts and legislative gaps. In particular, it highlights issues regarding compliance with the principle of legal certainty (lex certa), the specifics of applying penalties under Parts 1–2 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine to minors, conflicts of norms with labor law, and the delineation of informational and economic activities benefiting the enemy.

Based on the research findings, proposals are substantiated for improving the regulatory framework, eliminating legal uncertainty, and synchronizing the provisions of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: *national security, martial law, armed conflict, defense capability, Armed Forces of Ukraine, crimes against the foundations of national security, criminal law protection, high treason, espionage, sabotage, collaborationist/separatist activity, assistance to the aggressor state, unauthorized dissemination of militarily sensitive information, temporarily occupied territory, state sovereignty, territorial integrity, qualification of crimes, judicial and investigative practice, pre-trial investigation, electronic evidence, international humanitarian law, hybrid/conventional warfare.*

Дата першого надходження статті до видання: 20.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.11.2026